

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Əslində bu tamaşanın iştirakçıları arasında heç bir fərq qoymaq istəmədik, çünki hamı 30-cu illər repressiyasının ağır yükünü daşıyır, obrazların taleyini yaşayır, onların qeyri-adi sarsıntılırla ilə sarsılırlar. Sadəcə, bəzi məqamlara dair fikirlərimizi izlədiyimiz məşq prosesləri əsasında bölüşəcəyik.

Məşqin bütün kreativ göstəricilərə cavab verməsi - quruluş, ifa elə yüksək səviyyədə idi ki, sanki tamaşaya baxırdıq. Səhnə təcəssümünə çevrilən dramaturji material bizi özümüzdən alıb mühitə salmışdı. Çünki Mehriban Ələkbərzadə, bir xanım kimi, qadın ağrılarına o qədər həssaslıqla duyub ötürməyi bacarır ki, ona emosional çılgınlıqla baxmamaq qeyri-mümkündür.

Psixofizioloji proses gerçəkliyini xarakterizə edən üç əsas şərt-ifadə tərifindən fikrin qəbulu, dördüncü divardan o tərəfə ötürülməsi və fizioloji cəhətdən reallaşdırılmasıdır ki, istedadlı aktyorların nüanslarla deyil, dramatik inkişaf xətti üzrə reallaşan obrazlarının canına-qanına hopmasıdır. Onlar obraz gerçəkliyini səhnə gerçəkliyinə çevirib bilirlər. Quruluşçu rejissor hər sözün mətnaltı mənə yükünün mizana çevrilməsinə çalışır. Bunun üçün təkcə elmi göstəricilərdən deyil, həm də aktyorların fiziki imkanlarından bir boya əlavə edir. Emosional münasibətin yaranması üçün bir sıra vacib şərtlər vardır ki, Mehriban Ələkbərzadə bir tamaşanın içində iştirakçıların simasında hamısını göstərməyə çalışmışdır.

Bu aktyorlar obrazın təcəssümündə dörd-beş psixoloji yükün altına girirlər:

-həyatı modelin səhnə təcəssümünün saf yaranışı, obraz daşıyıcısı funksiyasında o yükü qaldırma imkanları, digər modellərlə daxili və zəhri teması, obrazın əxlaqi-mənəvi durumu - ifadənin öz əxlaqi keyfiyyətlərindən asılı olmaya-raq, ona haqqazandırma yolu ilə təsvir etmə bacarığı, obrazın fəlsəfi-psixoloji yükünü açıqlama imkanları, tamaşaçı ilə daxili temas yaratmaq bacarığı və s.

Əslində aktyor "beş-altı" ifadəsinin göstəricisindən qat-qat artıq yük daşıyır, çünki Mehriban Ələkbərzadənin obrazlarının yükü çox ağırdır, faciədir, onu daşımaq çox çətinidir. Lakin bizim gözəl rejissorumuz bununla belə faktın və hadisənin mahiyyətdəşiyicisini aktyor ifasında önə keçirməyi bacarmışdır.

Çox ağır epizodlardan birində əs-

Azərbaycan teatr tarixində ilk dəfə - "KOD ADI - VXA"

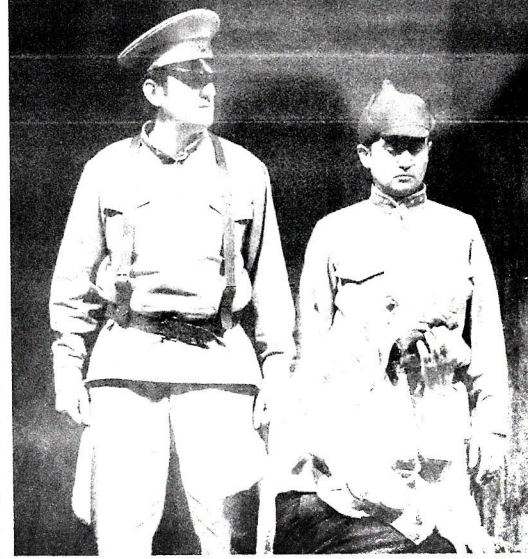
(Esse-resenziya məşq prosesləri əsasında yazılıb)

gərlərə hədiyyə edilmiş, günlərə ac qalan qadınlara yemək verilir. Lakin namusu zor gücünə kirlənmiş qadınlar acından öldükleri halda, həmin yeməyi yeyə bilmirlər. Bununla Mehriban Ələkbərzadə zamanımızın sabahına Azərbaycan qadınının namus bütövlüyündən fikir ötürməyə çalışır.

İlk baxışda kütlə oyunu təəssüratı yaradan tamaşa, sadəcə, insan toplusundan ibarət deyil. Onu kütləyə çevirən bu tarixi yaşayın insanlardır, yəni hər bir obrazın prototipi var! Onsuz da hər bir obrazına məsuliyyətini əlavə edən aktyorlarımız səhnə təcəssümünə uğratdıqları obrazların tale yükünü məhəbbətlə daşıyırlar. Başqa yolları da yoxdur. Tarix qarşısında, həm də Mehriban Ələkbərzadəyə imtahan vermək bir elə də asan məsələ deyil. Taniyanlar yaxşı bilirlər ki, Mehriban Ələkbərzadə üçün dost, "mən ölüm" söhbəti yoxdur. Nə yaxşı ki, yoxdur! Tarixi əks etdirən ciddi yaradıcılıq işləri məhz belə məsuliyyətin təsiri altında yaranır.

Bütün obrazların taleyi ağırdır. Bütün obrazlar insan taleyini əks etdirir və hər bir obraz sənədlə faktın özündən qidalanır. Respublika radiosunda çalışdığımız zaman (90-cı illərin əvvəllərində) Dilbər Axundzadə ilə şəxsən görüşdüyümüz, onun həsrət gözlərindən süzülən yaşı gördüyümüz üçündür, bilmirik, Mikayıl Müşfiqin sevimli xanımı Dilbərlə bağlı epizod bizi sarsıtdı. Obraz tamaşaçısını sokral vəziyyətə salır. Bu ruhiqovuşma bir daha sübut edir ki, dramaturji material, təcəssüm və ifa bütün kreativ göstəricilərə tam uyğundur. Obrazları ayrı-ayrılıqda təhlil etmək imkanımız yoxdur, lakin onu deyə bilərik ki, Dilbər xanımın obrazı haqqında dediyimiz fikirlərin hamısını tamaşanın bütün digər obrazlarının ifaçılarına şamil edirik.

Nəhəng kütlənin dinamikası, tempo-ritmin ahəngdar idarə edilməsi, sözsüz

ki, aktyor ifasından və dramaturgiyanın özünün aşladığı fiziki təsirdən doğsa da, daxili ritmi gözləmək ikinci plan oyununu tələb edir. Deyək ki, hadisələrin ağır hissə aşılayıcıları olan aktyorlarımız ciddi intizamla, hədsiz həssas, həm də böyük istedad sahibi olan Mehriban Ələkbərzadənin rejissor duyumu, təcrübəsindən bəhrələnilirlər, əlbəttə, obrazlarına istedadlarını qataraq!

Köməksiz, kiməssiz, gücsüz, heç yerə əli yetməyən qadınlar namuslarını ağılagəlməz vasitələrlə qorumağa çalışırlar. Onların arasında Əhməd Cavadın xanımı Şükriyyə özünü məftillə tikir. Bu, onun bədənini zəhərləyir, amma o, müalicədən imtina edir ki, yad, namussuz kişilərin əhəri ona toxunmasın.

Belə bir məqamda konseptual şərhə ehtiyac yoxdur. Axı, namusunu qorumaq üçün bədənini tikən bir qadın - obrazın elmi-nəzəri şərhə nə ehtiyacı? Müəllif və rejissor epizodlardan törəyən səhnələri elə şəkildə qurub ki, tamaşaçı hadisəyə aludə olur, daxili sarsıntılırla hətta dünyanı belə ona unutturdu.

Tamaşada bir neçə ittiham səhnəsi və sürgündə olan qadınlara bağlı səhnələr var. Bu səhnələrdə biz humanist

dövlət pərdəsi arxasında gizlənilən əslində neofaşist üzünü göstərən, bəşər qanunlarına zidd davranışları ilə nöinki ikrah, həm də çox qəzəb doğuran "qanun keşikçiləri"ni görürük: komissarlar (Rəşad Səfərov, Ədalət Əbdülsəməd), müstəntiqlər (Şövqi Hüseynov, İlham Əsədov, Vüqar Məmmədəliyev, konvoy rəisi (Yasin Qarayev), stansiya rəisi Vahid Orucoglu, Qriqoryan (Elnur Kərimov), konvoylar (Elşən Şixəliyev, Elnur Bəhramxan, Tahir İsmayilov, Yusif Dadaşov), NKVD işçiləri (Mirzə Ağə Mirzəyev, Ramiq Nəsirov), nəzarətçilər (Elşən Hacıbabayev, Anar Seyfullayev, Aydın Dəmirov, Musatov (Ramil Məmmədov), Bakuyev (Nofəl Vəliyev), təchizatçı (Elgün Yəhyayev), serjant (Müşfiq Əliyev)...

Tamaşaçıda obrazın psixofizioloji vəziyyətinə tamaşaçıda inam hissi oymatmaq, onun məhz təqdim edilən tərzdə olduğunu sübuta yetirmək böyük ustalıqdır. Əgər bu gün bütün kollektiv bir ritm kimi kökləndiyi hadisələrin gərgin yükünü səhnə normativlərinə uyğun tərzdə yaşaya bilirsə, deməli, teatrın ali qanunları bizim üçün birinci ötləsi mümkün olmayan bir işdir! Bu, teatr rəhbərliyinin prosesə ciddi nəzarəti, quruluşçu rejissorun bütün ifaçıları mühitə salma bacarığından irəli gəlir, ona görə də hər bir obrazın taleyi qəblərə sızma bilər. Bu, böyük peşə ustalığıdır! Kollektivimizin bizdə oyada bildiyi bu həqiqət işığı üçün minnətdarıq!

Tamaşaçı bəzən kimə, bəzən də nəyə baxacağını düşünüb teatra gəlir. Teatrın isə belə bir seçim hüququ yoxdur. Onun bir sayılı vəzifəsi peşəkar teatra yüksək dəyərləri əks etdirən, dövlətin siyasi kursuna dəstək verən, tamaşaçıda dövlətə sədaqət, vətənə məhəbbət hissələri aşılayan, insanpərvərlik və xeyirxahlıq duyğularını aşılayan tamaşalar hazırla-

malıdır. Hazırlayırdıq da!

Aktuallıq və təcəssüm əhəmiyyəti

Mehriban Ələkbərzadə Təhlükəsizlik Nazirliyinin (belə bir tarixi əsərin yazılmasından ötrü vaxtı ilə gizli arxiv sandıqlarını açan bu mötəbər təşkilatın rəhbərliyinə və əməkdaşlarına minnətdarıq!) arxiv materiallarına sadəcə bir müəllif kimi yanaşmır, eyni zamanda, dövrün real mənzərəsini bir rəssam kimi aydın boyalarla çəkir, ən vacib faktları səhnə estetikasını gözləməklə təqdim edir.

Müəllifin baş məqsədi tarixi faciəni gələcək nəsillərə ötürməkdirsə, ali məqsədi vətəndaşlıq, vicdani borcudur.

Biz Zaman və Məkan həqiqətini zaman və ondan dirçələn "gələcək" adlanan bir dövrə hədəfləmişik: tariximiz unudulmasın, nəsillərdən nəsillərə ötürülsün! Tamaşanın səhnə zamanı da uzundur, müddəti çoxdur. Lakin hadisədən hadisə doğduğu üçün biz öz baxış zamanımızı unuduruq. Bu cür unutulmuşluğa məcbur edən böyük yaradıcılıq işi, bununla yanaşı çox maraqlı köməkçi vasitələr də var: tarixi faciənin dramaturq-rejissor tərəfində çözümlü, aktyorların və tamaşanın səhnə geyimi (rəssam Mustafa Mustafayev), leymotiv (bəstəkar Azər Hacıəsgərli), işıq effektləri (ışıq üzrə rəssam Vadim Kuskov), montaj-qrafika və verbatim (Benyamin Saylov), tamaşanın plastik həlli (Ceyhun Dadaşov). Tamaşa prosesinin dəqiqliyi üçün çalışan rejissorun Nihat Qulamazadə, Gülnar Hacıyeva, rejissor assistentləri Günay Qasımova, Sevda Hacışəmiyeva. Quruluş hissə müdiri Zəminə Elbirin, səhnə quraşdırılması sexinin rəisi Zaur Abasovun da əməyini unutmamaq olmaz.

ALQIŞ SƏDALARINI EŞİDİRİK!!!

Uzun müddət Mədəniyyət Nazirliyində teatr sektoruna rəhbərlik etmiş Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrının direktoru Naidə xanım İsmayilzadəni bütün teatr ictimaiyyəti yaxşı tanıyır və hamı da yaxşı bilir ki, teatr sənətinin bilicisi, bir teatrşünas kimi, hər bədii materiala yüksək dəyər verməz. "Kod

adı: VXA" tamaşasından bədii şüarının müzakirəsi zamanı Naidə xanım qeyd etdi ki, bizim Azərbaycan qadınları qarşısında çox böyük borcumuz var. Biz bu tamaşa ilə çalışdıq ki, borcun bir qismini ödəyək. Biz bundan sonra da Azərbaycan qadınlarının nüfuzunu qaldırmaq üçün incəsənət müəssisəsi olaraq iş aparacağıq. Vətən Müharibəsi zamanı biz qəhrəman oğullarımızla yanaşı, mərd, cəsur qadınları da gördük. Azərbaycan qadını əzilməyən, fikrindən, yolundan dönməyən, sədaqətli, cəsarətli şəxslərdir. XX əsrin 30-cu illərinin repressiya qurbanlarına həsr olunmuş belə bir tarixi faciəni hazırladığına görə Mehriban xanım Ələkbərzadəyə təşəkkür etdi. Biz də təşəkkür edirik! Niyə?

Birincisi, Azərbaycan tarixinin çox qanlı səhifələrindən olan 30-cu illər repressiyası zamanı üstünə böhtan atılıb, minbir işgəncəyə məruz qalan istedadlarımızla yanaşı, onların günahsız xanımları da müsibətlərə düşər olublar. Sənədlə faktlara söykənən bu dram əsəri həmin Vətən "xainlərinin" xanımlarına ithaf olunub. Teatrımız tariximizin bir səhifəsini vərəqləyir, nəsillərə ötürür, ünvanı yalnız arxivlərdə olan, bu günə qədər isə pərdə arxasında qorunan sənədləri Mehriban Ələkbərzadə böyük cəsarətlə meydana çıxarıb üstünə zamanın işığını salır. Müəllif və rejissorun təbircə desək, 85 ildir bu yaradan qan axır. Ona mənəvi məlhəm qoymaq istəyən Azərbaycanın vətənpərvər qızı Mehriban Ələkbərzadə öz soydaşlarına repressiya-məruz qalan vətən "daşlarına" VƏTƏNDAŞ borcunu ödəməklə yanaşı, tarixin içində yeni bir tarix yaratdı: keçmişimizdən bir lövhə, bu günümüzdən sabaha bir lövhə əmanət etdi.

Mehriban Ələkbərzadəyə imtahan vermək bir elə də asan məsələ deyil! Dünənün faciəsinə görə bu gün imtahan vermək də çox çətinidir... Çünki bu gün səs, mimika, mizan gerçəkliyi sanki qızıl tərəzində ölçülür. Bəzən 6, bəzən 8, bəzən 10 saatlıq məşq prosesindən sonra dərinə nəfəs alan aktyorlar xəyalən bu günün, bu zamanın tamaşaçılarının alqış sədalarını eşidirlər. AXI...

Rafiq Rəhimli, Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrının ədəbi-dram hissə rəhbəri, Əməkdar Mədəniyyət işçisi, "Qızıl Kitab" mükafatı laureatı

